zkire

4 Nisan / Mayıs / Haziran 2018

ARİHÇİLİĞİNDEN PORTRELER

ıe, Demokrasi ve Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Arasında

yı 61 Temmuz - Ağustos - Eylül 2017

ın Sene-i Devriyesinde

- Şerif Mardin'in Katkısını Doğru Anlamak / H. Emrah Beriş - Şerif Mardin'in Ardından / imşek - Şerif Mardin'in Osmanlı (Türk) / Modernleşmesi Üzerine Bazı Mülahazaları / Türkiye'de t ve At Sırtındaki Adamlar / Ercan Yıldırım - Türk Düşüncesi, Dünya Sistemi, Darbeler / Gülşen Yılın Ardından Postmodern Darbenin Romanlarına Bakış / Asım Öz - "Dönüp Dolaşıp 27 Mayıs": ç'un / Askeri Darbeler Odaklı Metinlerine Dair / Öner Buçukcu - "Bir Zevk-i Tahattur": Sosyalist ıs ve Ordunun Rolü Üzerine Değerlendirmeler / Tarih Çalışmaları / Mehmet Pınar - TBMM Gizli rında Musul Meselesi

yı 62 Ekim - Kasım - Aralık 2017

ı Simülasyonu: Ekim "Devrim"i

k - Tarihsel Bir Çerçeve / Öner Buçukcu - Sosyalizm, Milliyetçilik, Sömürge Dünyası / Harald nbollerin Gücü: Komünizm ve Ötesi / Oğuzhan Dursun - Devrimin Sessiz Propagandası: Potemkin ıda H. Buckley - Sanatın Gözünden Bolşevik Devrimi / Ömer Faruk Köksal - Osmanlı Aydını ve Abdulazim Şimşek - Soğuk Savaş Döneminde Devrim Okuması / Alexandra Benninsen - Sovyet da Özerklik / M. Yusuf İbrahimoğlu - Toynbee ve Karşılaştırmalı Medeniyetler Tarihi

yı 63 Ocak - Şubat - Mart 2018

Günümüze Tercüme

uzcan - Hüsamettin Arslan: Bu Gökkube Altında "Anlamlı" Bir Seda / Celalettin Yanık - Epistemik Cemaatten ettin Arslan'ın Meçhul Okurla Söyleşisi / Mahmut Hakkı Akın - Hüsamettin Arslan: Akademide Akademiye m / Yasin Aktay - Sosyoloji Semasından Bir Yıldız Kaydı: Hüsamettin Arslan / Maşallah Nar - Bir Rejimin Psiko- lılığı: İran'da Bir Devrimin Sonu Yaklaşırken / Burcu Bayer - Halife Memun'un Rüyası: Beyt'ül Hikme ve Bağdat- eketine Dair Argümanların Değerlendirilmesi / Gökhan Çetinkaya - Osmanlı Devleti'nde Tercüme ve Farsça'dan imeler / Burcu Güler - Dil ve Temsil Arasında Bir Gerilim Olarak Çeviri: Derrida ve Çevirinin İmkansızlığı / Merve danın Güller Açan Üç Dalı: Çeviri, Eleştiri, Çeviri Eleştirisi / Faruk Uysal - Şiir Çevirisi ve Nazire Geleneği / Burak 'orluklarıyla Birlikte Tercüme Faaliyeti ve Ülkemizdeki Durumu / Rüşdi Raşid ile Mülakat / Fatih Çalmaz - Halit ıtasıyla İmtihanı

ISSN 1302-7875

9 771302 787005 17

tezkire | TÜRK TARİHÇİLİĞİNDEN PORTRELER | Sayı: 64 Nisan / Mayıs / Haziran 2018

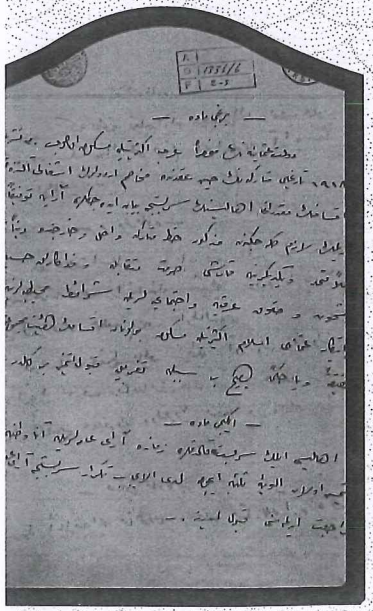
tezkire

Düşünce - Siyaset - Sosyal Bilim

Sayı: 64 Nisan / Mayıs / Haziran 2018

TÜRK TARİHÇİLİĞİNDEN PORTRELER

Modernleşme, Demokrasi ve Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Arasında



Türkiye ve Dünya Gündemi

Yasin Aktay- Transatlantik Düzenin Sınırları

Asım Öz- Türkiye'de Yayıncılığın Üç Meselesi

Türk Tarih Yazıcılığından Portreler

Lütfi Sunar- Kemal Karpat Neden Göz Ardı Edildi?

Turgay Ovalı- Ahmet Refik Altınay ve Reşat Ekrem Koçu

Hüseyin Sert- Post Kemalist Anlatıya İtiraz: Zafer Toprak

Oğuz Bilge Güngördü- Tarih-i Ebed Müddet'in Müverrihi: Osman Turan

Güngör Geçer- Doktoralı İşçilikten Tarih Profesörlüğüne: Cemil Koçak

Ebuzer Karaaslan- Şerif Mardin ve Niyazi Berkes

Ferhat Eroğlu- Ezber Bozarken Ezber Yaratmak: E. J. Zurcher

Onur Yıldırım- Modernleşme Perspektifli Türk Tarihi: B. Lewis

Fahri Yetim- Zihniyet Tarihçiliği ve Şükrü Hanioğlu

Kitap Değerlendirme

M. Hakkı Akın- Türk Sağının Siyasi Hafızası Üzerine Bir Değerlendirme: Türk Milliyetçiler Derneği

tezkire
Düşünce - Siyaset - Sosyal Bilim
üç aylık, uluslararası, hakemli dergi

Mavrova Medya Danışmanlık Dış Ticaret A.Ş.
adına sahibi
Mevlüt Buçukcu

Genel Yayın Yönetmeni
Öner Buçukcu

Yazı İşleri Müdürü ve Editör
Yunus Şahbaz

Yayın Kurulu
Aydın Aktay, B. Salman Sayyid, Ercan Şen
Hamit Emrah Beriş, Hatem Bazian
Kenan Çapık, Mahmut Haklı Akın
Lütfi Sunar, Öner Buçukcu
Ramazan Yelken, Yakup Öztürk
Yasin Aktay, Yunus Şahbaz

Yayın Asistanları
Ebuzer Demirci-Selçuk Gör

Redaksiyon ve Tasarım
A. Burhan Koç

Kapak Görseli
ATESE Arşivi'nden Misak-ı Milli Belgesi

Baskı-Cilt
Göktuğ Ofset Yayıncılık Matbacılık Tic. Ltd. Şti
(Sertifika No: 33830)

Baskı Tarihi: 2018
Abonelik Bedeli:
Yıllık Bireysel: 60 TL
Kurumsal Abonelik: 120 TL
64. sayı 1.000 adet basılmıştır.

Yönetim Yeri
Bademlik Mahallesi 1162. Sokak 8 / 9
Keçiören / İSTANBUL
Tel: 0312 999 84 01
e-posta: bilgi@tezkiredergisi.org
web adresi: www.tezkiredergisi.org
ISSN 1302-7875

tezkire, Mavrova Medya Danışmanlık Dış Ticaret A.Ş. tarafından yayımlanmaktadır. *tezkire*'nin temel amacı genel olarak sosyal bilimler, özel olarak siyaset bilimi alanlarından bilim insanlarının düşüncelerini ve araştırmalarını paylaştıkları bir platform olmaktır. Bu çerçevede araştırma, inceleme, eleştiri ve benzeri özgün yazılara yer verilir.
Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir. Yayımlanmış yazıların yayım hakları tezkire'ye aittir.
Yayımlanmak üzere gönderilen çalışmalar öncelikle yayın kurulu tarafından amaç, konu, içerik, sunuş tarzı ve yazım kurallarına uygunluk yönlerinden incelenir. Uygun bulunan yazılar değerlendirilmek üzere bu alanda uzman iki hakeme gönderilir. Görüş ayrılığı söz konusu olursa üçüncü bir hakemin daha görüşüne başvurulur. Hakem raporlarının olumlu olması durumunda yazı, yayım programına alınır. Hakem raporları gizlidir.
Dergiye gönderilecek yazılar A4 boyutlarındaki kâğıda üst, alt, sağ ve sol boşluk 2.5 cm bırakılarak 1.5 satır aralıklı, iki yana dayalı, satır sonu tirelemesiz ve 10 punto Times New Roman yazı karakteri kullanılarak yazılmalıdır. Çalışmanın MS Word ile yazılmış bir kopyasının bilgi@tezkiredergisi.org e-posta adresine ekli dosya olarak gönderilmesi editoryal sürecin başlaması için yeterlidir.
Yazar/lar/dan ayrıca tümünün imzasını taşıyan bir telif devir mektubunu yayımcıya posta, faks veya e-posta eklentisi ile göndermeleri beklenir. Eğer çalışma birden çok yazarlı ise makalelerde editoryal yazışmanın kiminle yapılacağı da belirtilmelidir.
Gönderilen çalışmaların aşağıdaki bölümleri içermesi gerekir:

- Türkçe başlık
- Yazarın/yazarların tam adları ve unvanları
- Yazar/yazarlar hakkında bilgi (çalıştıkları kurumlar, adres, telefon, faks ve elektronik posta bilgileri, çalışma ve ilgi alanları, yayınlarından seçmeler)
- Türkçe özet (150-200 kelime arası)
- Anahtar kelimeler (5-8 kelime arası)
- İngilizce özet (150-200 kelime arası)
- İngilizce anahtar kelimeler (5-8 kelime arası)

İçindekiler

Türkiye ve Dünya Gündemi

Yasin Aktay
Transatlantik Düzenin Sınırları 11

Asım Öz
Türkiye'de Yayıncılığın Üç Meselesi:
İntihal, Korsan Kitap ve Telif Hakkına Dair 15

Türk Tarihi Yazıcılığından Portreler

Lütfi Sunar
Kemal Karpat Neden Göz Ardı Edildi?
Modernleşmeye Dair Farklı Bir Bakış 31

Turgay Ovalı
Hocasının İzinde: Ahmet Refik Altınay ve Reşat Ekrem Koçu 57

Hüseyin Sert
Post-Kemalist Anlatıya Yönelik Kararlı Bir İtiraz:
Zafer Toprak'ın 1908-1946 Dönemi Türkiye Tarihi Tasviri 83

Oğuz Bilge Güngördü
'Tarih-i Ebed Müddet'in Müverrihi: Osman Turan 105

Güngör Göçer
Doktoralı İşçilikten Tarih Profesörlüğüne
Bir Akademisyen Portresi: Cemil Koçak 121

Ebuzer Karaaslan
Modernleşmede Sorumlu Arayışları: Şerif Mardin ve Niyazi Berkes..... 135

Ferhat Eroğlu
Erik Jan Zürcher'in Metinleri Üzerine Notlar
Ezber Bozarken Ezber Yaratmak..... 145

Onur Yıldırım
Bernard Lewis Perspektifli Türk Siyasal Modernleşme Yazımına
Eleştirel Bir Bakış..... 159

Fahri Yetim
Zihniyet Tarihçiliğinde Öncü Bir İsim: M. Şükrü Hanioğlu 177

Kitap Değerlendirme

M. Hakkı Akın
Türk Sağının Siyasi Hafızası Üzerine Bir Değerlendirme:
Türk Milliyetçiler Derneği 189

Bu sayıda,

Türkiye 24 Haziran 2018'de bir kez daha sandık başına gidecek. 2014 yılından itibaren karşılaşılan siyasal krizlerin ve toplumsal ihtiyaçların neticesi olarak süreklileşen bir seçim atmosferinin içerisinde bulunuyoruz. Bu durumu iki açıdan değerlendirmek mümkün. Öncelikle süreklileşen seçim atmosferinin toplumsal ve siyasal dilin sertleşmesine ve uzlaşmaz bir hâl almasına sebep olduğu söylenebilir. En basit meseleler dahi tartışılırken ortamın bir anda sertleşmesi bu durumun bir sonucu. Diğer taraftan bu atmosferde bile seçimlerin siyaseti dizayn etmesi beklenen en ciddi ve meşru pratik olarak ele alınmasının altı çizilmelidir. Bu Türkiye'nin demokrasi tecrübesinin oldukça eski olmasının getirdiği bir kazanım olarak değerlendirilebilir.

Birinci Büyük Savaş'ın hemen akabinde yok olmak üzere olan bir devletin bürokratik elitleri ve ülkenin kaderi hakkında karar vermekle mükellef kılınmış siyasîleri müthiş bir kafa karışıklığı içerisindeyken İstanbul'da toplanan son Osmanlı Mebusan Meclisi Türk tarihinin şeref levhalarından Misâk-ı Millî'yi kabul ve ilân ederek bu kafa karışıklığını ortadan kaldırmış, Millî Mücadele'ye bir moral güç sağlamış ve yol haritası çizmişti. Millî Mücadele'yi Büyük Millet Meclisi'nin yönettiğini hatırlayalım.

İşte bu güçlü hafıza sayesindedir ki 1960 darbesini gerçekleştiren cuntanın da 1980 darbesini gerçekleştiren cuntanın da, 1960'lı yıllarda örnekleri sıkça görülen şekliyle birer askerî idareye dönüşmesi mümkün olmamıştır. Türkiye'nin demokrasi tecrübesi kendi meşruiyetini kendisi inşa etmeyi deneyen ya da suni meşruiyet zemini üzerinde yükselen darbe yönetimlerinin süreklileşmesini önlemiştir. 24 Haziran seçimlerinin de bu toplumsal ve siyasal hafızaya katkı sağlayacağı söylenebilir. Bununla birlikte yeni bir yönetim modeline geçilecek olması ve bu geçişin gerçekleştirilecek olan seçimlerle başlayacak olması süreci çok daha önemli ve kritik bir hâle getirmekte, kırılganlaştırmaktadır. Bu kırılgan zemin toplumsal yapıdaki çatlakların çok daha derinleşmesine sebebiyet verecek bir potansiyel arzetmektedir. Bu çerçevede Türkiye'yi 24 Nisan referandumunun verdiği yetkiler çerçevesinde yönetmeye aday olanların ilk etapta bu kırılgan zeminin tahkimine yönelmeleri yerinde olacaktır.

Kaynaklar

Benda, J. 2017. Aydınların İhaneti, Çev. C. Soydemir, (3. Baskı) Ankara: Doğu Batı.

Beriş, H. E. 2017. Şerif Mardin'in ardından. Tezkire Dergisi İnternet Sitesi http://tezkiredergisi.org/YazarDetay.aspx?YaziID=29&YazarID=23 (Erişim Tarihi: 15.02.2018)

Berkes, N. 2018. Türk Düşününde Batı Sorunu, (3. Baskı) İstanbul: Yapı Kredi.

İnalcık H. & Seyitdanlıoğlu M. (Ed.) (2012). Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, (3. Baskı) İstanbul: Türkiye İş Bankası.

Mardin, Ş. 2015. Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu, Çev. Fahri Unan vd. (12. Baskı) İstanbul: İletişim.

Mardin, Ş. 1991a. Türk Modernleşmesi: makaleler 4, İstanbul: İletişim.

Mardin, Ş. 1991b. Türkiye'de Din Ve Siyaset: Makaleler 3, İstanbul: İletişim.

Sarıbay, A. Y. 2017. Şerif Mardin Tarzı Sosyal Bilim Usûlü: Bazı Şahsî İzlenimler, Türkiye Günlüğü, 132-Yaz.

Şeref, A. 1985. Tarih Musahabeleri, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Ortaylı, İ. 1987. İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, (2. Baskı) İstanbul: Hil.

Erik Jan Zürcher'in Metinleri Üzerine Notlar
Ezber Bozarken Ezber Yaratmak

Ferhat Eroğlu*

Erik Jan Zürcher'in üç temel metni var: Milli Mücadelede İttihatçılık, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Modernleşen Türkiye'nin Tarihi. Bunların dışında yazdığı şeylerin çoğunda bu üç metnin etrafında dolaşır. Özetler, yineler veya geliştirir. Dört yıl evvel Feroz Ahmad üzerine yazarken bir şeyin altını çizmiştim. Feroz Ahmad Türkiye üzerine metinlerinde anlayış olarak başladığı yere sadıktır. Kendi geçmişine reddiye yazmamıştır. Aynı şeyi Zürcher için de tekrarlamak (ve bu durumun Ahmad'dan daha kolay anlaşılır olduğunu belirtmek) mümkündür. Ahmad'ın meseleleri sınıflar açısından tahlil eden ve ordunun siyasetteki rolüne vurgu yapan tavrı Zürcher'de yoktur. Mevzuları sınıftan çok -bir örnek etnik problemler olmak üzere- başka çerçeveler etrafında dolaştırır. Çelişkisi Ahmad'dan çoktur ve fakat Ahmad'dan fazla sahiplenildiği gerçektir. Buradan iki entelektüelden birinin daha bir bizden olduğu anlamı çıkmamalıdır. Böyle bir kıyaslama ile başlama nedenim ilgi anlamında fazlasıyla birbirlerine benzemeleri, ama temel tezlerde birbirlerinden ayrılmaları ve Türkiye'de birbirlerinden farklı kesimleri cezbetmeleridir. İkisi de Türkiye'ye İttihat ve Terakki kitabı ile girmiştir ve daha sonrasında birbirlerini andırır biçimde "modernleşme" başlığını temele alarak genel bir Türkiye Tarihi resmi oluşturmaya çalışmıştır.

Milli Mücadelede İttihatçılık'ın baştan sona tüm derdi İTC ile Kemalizm arasındaki devamlılığı vurgulamaktır. Bu konuya daha sonra gelinece-

* Dr.

atıf/citation: *tezkire: düşünce, siyaset, sosyal bilim dergisi*, sayı 64, nisan-mayıs-haziran 2018, s. 145-157

ktir. Fakat bunu bir ara paragraf olarak yazmak gerekir. Zira buradan bir genelleme çıkarmak mümkündür. Zürcher'in tüm derdi de budur. Başka dertlerin arkasında da bu derdin silueti görünür. Başladığı noktaya ısrarının kanıtıdır, önemlidir. Ancak aynı zamanda tekrara, gitgide ezbere dönüşecek bir tekrara da nedendir. Kaygısı ezber bozmaktır. Yarattığı ezberlerin tamamen bizatihi kendisi ile ilgili olduğu kuşkuludur. Bize özgü huyların Zürcher üzerinden zuhurudur. Fazla etkilenme, tekrar etme ya da mal bulmuş Mağribi gibi sahiplenme...

Milli Mücadelede İttihatçılık ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kitaplarının her ikisi de tarih yazıcılığı meselesi ile başlar. Resmi tarih anlayışının ve yer yer eleştirel olmakla birlikte temelde resmi tarih tezlerine yaslanan ya da bir şekilde onlara paralel düşen tarih yazımının (cümlenin buraya kadar olan kısmını Zürcher'in mantığını dayanak alarak yazdım) eleştirisinde, kimin resmi tarih anlayışına yaslandığının ya da ona paralel düştüğünün ölçütü Zürcher'in bizzat kendi yazdıkları gibi görünür ve ezber bozma iddiası da tam olarak burada başlar. Bu bağlamda en ciddi ve en kapsamlı konu süreklilik tezidir. İTC ile Kemalizm arasındaki devamlılığın vurgusu ve Milli Mücadele'nin Mustafa Kemal tarafından başlatıldığını savunan tarih yazımının eleştirisi -ya da hırpalanması-. Meseleyi buradan hareketle biraz açmak ve yazdıklarına ağırlıklı olarak eleştirel bir çerçevede bakmak istiyorum.

Türkiye'de otobiyografik malzemeye yani doğrudan Mustafa Kemal'in kendisine dayanan bir tarih geleneği olduğunu savunur ve bu gelenek içerisinde üretilen metinlerin birbirlerini tekrar ettiğini vurgular. Yabancı yazarlar da Türk yazarlarla aynı kaynaklara atıf yaptıkları için onlarda da özgün bir şey yoktur.[1] O halde mesele malumdur. Zürcher kendisine (Türkiye özelinde) farklı ve yeni bir tarih anlayışının ya da 20. yüzyılın ilk çeyreğinin alışılmışın dışında bir yorumunun öncülüğünü izafe etmektedir. Süreklilik tezi ise kendisine mal ettiği misyona ana taşıyıcıdır. Süreklilik tezine göre özetle, ulusal mücadeleyi başlatan Mustafa Kemal değil İttihatçılardır. İttihatçılar ile Milliyetçileri birbirinden ayıran Türk tarih yazımı ve bu görüşe sadık kalan yabancı tarih yazımı yanlıştır. Örgütlenmeye *"muhtemelen önceden hazırlanmış bir plana göre"* öncülük edenler İttihatçılardır. Bu bağlamda Mustafa Kemal'in mi İttihatçıları yoksa İttihatçıların mı Mustafa Kemal'i kullandığı hususu tartışmalıdır ve Mustafa Kemal ile İttihatçıların çatışması iki rakip hareketin rekabeti değil iç mücadeledir.[2] Buraya kadar her şey bütünlüklü görünmektedir. Fakat tez geliştikçe çelişkiler tane tane kendini belli eder. Örneğin Kasım - Aralık

1 Erik Jan Zürcher, Milli Mücadelede İttihatçılık, 9. Baskı, Çeviren: Nüzhet Salihoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s. 49 - 57, 255 - 256.
2 a.g.e. s. 111.

1919 seçimlerindeki zaferi İttihatçıların taşradaki gücüne bağlar.[3] Tez, İttihatçılığın Kurtuluş Savaşı'nda sapasağlam ayakta olduğunu savunmak olunca Kasım 1918'den Kasım 1919'a değişen ortamın ve ruhun hiçbir önemi kalmaz. Hal böyle iken insan o dönemdeki herhangi bir gelişmeyi İttihatçıların zaferi olarak görmek isterse pekala görür. Altı çizilmesi gereken ikinci husus kimin kimi kullandığının tartışılır olduğunu göstermeyi umarak başladığı tartışmada varabildiği sonuçtur: *"Sanırım çıkarmamız gereken sonuç şudur: Kazım Karabekir, Ali Fuat, Mustafa Kemal ve Yakup Şevki gibi kişilerin bilinçli olarak İttihatçı bir programa göre hareket ettiklerini gösteren hiçbir kuvvetli kanıt olmamasına rağmen Anadolu'da bir direniş için planlar mevcuttu ve 1918 - 1919'da bu planlar yaygın olarak biliniyor olmalıydı."* Umduğu şeyi pek de gerçekleştiremediği açıktır. Kanıtsızlığın ifadesi hariç meseleleri muallakta kalan bu cümlelerin ardından devam eder: *"Ne olursa olsun İTC yönetimi (ve Dünya Savaşı) ile ulusal direniş hareketinin başlaması arasında net bir zaman boşluğu yoktur. Bu sonuç bizi bir başka sonuca götürür: Direniş hareketini başlatanın, 1919'da İzmir'in Yunanlılarca işgali olduğu doğru değildir. İzmir'in işgalinin önemi, zaten direniş örgütlemekte olan grupların, bu işgalle bir "büyük Ermenistan"* tehdidinin katalizör etkisi yaptığı doğuda olduğu kadar etkili olarak, ülkenin batısında ve başkentte de kamuoyunun harekete geçirilmesini mümkün kılmış olmasıdır."[4] Aslında karmaşık değil. Rahat bir dil kullanılmalı. Milli Mücadele 19 Mayıs 1919'da başlamadı, direnişi başlatan Mustafa Kemal değildi diyor. Bu, aynı zamanda süreklilik tezinin özetidir. Bana göre ne dediği değil neyi nasıl söylediği önemlidir. Beklentiyi yüksek tutup okuyucuyu ayrıntıda boğarken gele gele yukarıda yazılı sonuca gelmesi ciddiyetten azade, slogana amade cümleler ister. Tıpkı tırnak içinde yazılı cümleler gibi. Tarih yazımının Mustafa Kemal'e göre şekillendiğinin eleştirisini yapıp, kendi metinlerinde yer yer Mustafa Kemal'e karşıt olanların anılarına yaslanması da ayrı tartışma konusudur. Üçüncü husus, *"Mustafa Kemal'in direniş hareketinin önderi olarak ortaya çıkışında İttihatçılar bir rol oynamış mıdır?"* sorusuna yanıt ararken şüphe yaratmak dışında (ki bunu çok iyi yapar) net bir şey söylememesidir. Bu soruya ürettiği yanıt da önceleri muallakta durur. Zaman içerisinde cümleler daha bir netleşir. Daha doğrusu lafını sakınmadan konuşur hale gelir (Zürcher'in beni çarpan taraflarından biri budur). Direniş hareketinin İttihatçı geçmişi olan örgüt ve kişilerin çabaları sonucu doğduğunu ve bunların Mustafa Kemal'in lider olarak ortaya çıkışında işbirliği ettiklerini söyler. Ona göre hareketin içerisindeki gruplar ve örgütler kendilerinin daha iyi olduklarını düşünmekle birlikte durumun ivediliği dolayısıyla bu liderliği kabul etmişlerdir.[5] Bu tezi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kitabında

3 a.g.e. s. 125.
4 a.g.e. s. 160.
5 a.g.e. s. 179.

da (ve bütün ömrünce) sürdürür. Karakol örgütü ile Kazım Karabekir ve Ali Fuat Cebesoy gibi subayların Mustafa Kemal'i Anadolu'daki direnişin başına geçmek üzere ikna etmeye çalıştıklarını ve bunun *"gönüllü olarak kabul edilen bir taktik zorunluluk"* olduğunu yazar.[6] Çelişki şuradadır. Bunları yazarken Sivas Kongresi'nde Karakol örgütü ile Mustafa Kemal'in karşı karşıya geldiğini de kabul eder. Üstelik Karakol'un iç ve dış siyaset alanında kendine özgü politikalar geliştirme çabasının Mustafa Kemal'i rahatsız ettiğini ve ayrıca Karakol'un kongreden sonra bağımsız politika izlediğini de ekler.[7] Demek ki *"gönüllü"lük, "taktik zorunluluk", "işbirliği"* gibi sözcükleri rahatça yazabilmek mümkün değildir. Yoksa baharda liderliğe taşıdıkları insandan güz başı vazgeçtiklerini düşünmek zorunda kalırız. Bu da gerçekçi olmaz, kurgudan öteye gitmez. Bana göre, geçelim baharı, 1919 sonbaharında bile ortada pekişmiş bir liderlik yoktur. Ayrıca bu çelişki yukarıda belirttiğim birinci hususa da temas eder.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası meselesini de süreklilik tezi bağlamında değerlendirmek gerekir. Zira Zürcher, ortodoks tarih yazımının TCF ve İzmir Suikastı olaylarının hemen kabinde, 1926'dan itibaren şekillenmeye başladığını vurgular.[8] Aslında tüm derdi Türkiye'deki tarih anlayışını bütünüyle Mustafa Kemal ile Bağımsızlık Savaşının diğer önderleri ve İttihatçılar arasındaki ayrışmaya bağlamaktır. TCF meselesinde bana göre doğrudan TCF üzerine yaptığı çalışmadan çok Milli Mücadelede İttihatçılık kitabında daha önemli şeyler söyler. Bunlardan biri TCF üzerinde İttihatçıların etkili olduğuna dair hiçbir belge olmadığını yazmasıdır.[9] Demek ki Mustafa Kemal'in ulusal mücadeledeki yükselişinde İttihatçıların etkisi -ve hatta belirleyiciliği- vardır ama HF içerisindeki ayrışmadan sonra gerçekleşen TCF girişiminde aynı İttihatçıların etkisi yoktur. Daha bir yıl evvel İttihatçıların toplantısına katılan Ahmet Şükrü ve İsmail Canbolat HF'deyken İttihatçıdır fakat TCF'ye geçince İttihatçılıkları buhar olmuştur. TCF'yi destekleyen İttihatçı basın organları TCF kurulur kurulmaz İttihatçılıklarını üzerlerinden soyunuvermişlerdir. Türkiye'de gelenektir, herhangi bir düşünceyi, siyaseti, ideali, kişiyi, hareketi (bu bir parti de olabilir, spor kulübü de olabilir, filozof da olabilir, sinema artisti de olabilir) eleştirenden ziyade savunan tarafgir ve bön görünür. Eleştiren dışarıdan biriyse durum daha da vahimdir. Herhangi bir hakim güce dışarıdan gelen eleştiri içerideki muhalifler için ağabeyden laf öğrenmiş küçük kardeş pozuyla kullanılmak üzere gereçtir. Bön görünme riskini alarak söylüyorum, Zürcher

6 Erik Jan Zürcher, Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924 - 1925), 2. Baskı, Çeviren: Gül Çağalı Güven, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s. 31 - 33

7 a.g.e. s. 35.

8 Milli Mücadelede İttihatçılık, s. 255 - 256.

9 a.g.e. s. 210.

bu konuda yanlıdır. Şu cümle yanlılığına bir örnek olabilir: *"Elbette, TCF programındaki siyasal yapı, eski liderlere, Mustafa Kemal ve yandaşlarının hakim olduğu mevcut monolitik sistemden daha fazla faaliyet imkanı sağlayacaktı, ama bu TCF'nin kuruluşunun dürüst siyasal ideallere dayanmadığı anlamına gelmez."*[10] Mustafa Kemal'in İttihatçı geçmişini vurgulamak üzere bir tarih anlayışı inşa eden ve insanı yer yer kurgusal düşünmeye itecek kadar meseleleri zorlayan Zürcher'in mevzu TCF'ye gelince -sonunda, İttihatçı değillerdi diyebilmek için midir bilinmez- İttihatçılığı -ne su yüzünde ne de su altında- arada bir yerde tutması tarih yazıcılığında eleştirdiği hususun başka bir varyasyonunu kendisinin yaptığını ve en azından bu konuyu tahlilî değil -belki biraz didaktik (ya da öğretmen üslubuyla)- ve fazlasıyla hissi değerlendirdiğini gösterir. Türkiye'de tarih yazımı hiçbir zaman siyasetten bağımsız ve arı olmadı. Ve meseleler baskın entelektüel ortamın anlayışı ne ise ona göre, onun çevresinde, ona uyarlanarak tartışıldı. Mevzubahis olan değişken ve tekrar değişmesi muhtemel olan bir şeydir. İki husus vurgulanmalıdır. İlki: Ortada "resmi tarih" ve ardılları deyip kestirip atabileceğimiz tek bir anlayış yoktur. Yalnızca süreklilik ve benzeri tezler üzerinden, süreklilik olmadığını vurgulayanlar üzerinden yetmiş - seksen yılın tarihçilik birikiminin eleştirisi çıkmaz. Avcıoğlu, Tunaya ve Berkes'i tutup da 1920'lerde şekillenen anlayışa devamcı yazmak öyle kolay olamaz. İkincisi: Tarihe bakış ve tarihi yorumlama biçimi siyasetin koluna takılıp "resmi tarih" denen şeyin sınırlarına girdiği ya da aynı şekilde oradan uzaklaştığı anda Türkiye'deki entelektüel tutkular da değişir. Ahmad'ın ve Zürcher'in Türkiye için anlamı bence budur. Meselenin çetrefilli bir tarafı yok aslında. Yirmi küsur yıl sonra, 1990'dan 2040'a, Türkiye'nin değişik dönemleri göz önünde bulundurularak iki kişinin, Ahmad'ın ve Zürcher'in kitap satışları kıyaslansa Türkiye'deki politik, akademik ve düşünsel ortamların fotoğrafları net biçimde ortaya çıkar. Bunun başka bir yolu da olabilir. Sosyal bilimcilerin -unvanlı olanları bir kenara bırakalım- yalnızca yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin tezlerinde iki tarihçiden hangisine, hangi dönemde daha fazla atıf yaptıklarına bakılması da yeterlidir. Bunları herhangi bir istatistiki dayanağa yaslanarak söylemiyorum, tahmini konuşuyorum.

Yanlılığa verilebilecek örneklere tekrar dönüp meseleyi biraz daha açmak gerekir. İttihatçılığı Mustafa Kemal'in çevresinde abartarak görüp TCF'de görmemesi, fakat bunu yaparken İttihatçılık hayaletinin TCF kapatıldıktan sonra da ortalarda dolaştığını söylemesi[11] ile Milli Mücadele'yi İttihatçılara izafe ettiği için TCF ve CHF'nin İttihatçılar tarafından oluşturulmasının doğallığını vurgularken[12] TCF üzerinde önemli bir etkilerinin olmadığını düşünmesi diğer örneklerdir. Demek ki İttihatçılığın bitme ölçütü TCF'ye

10 a.g.e. s. 210.

11 a.g.e. s. 213.

12 a.g.e. s. 237.

katılmaktır. 1923 toplantısına katılanların İttihatçılıkları TCF'ye geçer geçmez hırpadak bitivermiştir. Yoksa insan başka hangi nedenle *"1921 ve 1923 İttihatçı eylemcileriyle"* TCF'nin özdeş sayılamayacağını[13] yazar ki? Partinin, İttihatçıların iktidarı ele geçirmek üzere TCF'yi kullanma niyetlerini ve bu niyetlerinde başarılı olup olmadıklarını anlamaya olanak verecek kadar uzun yaşamadığını[14] söylemek yeterli değildir. Bu bağlamda başka bir hususu da eleştirmek gerekir. Zürcher İttihatçıların 1923 kongresinde hazırladıkları dokuz maddelik program ile Mustafa Kemal'i *"otoriter bir rejim kurmaktan"* alıkoymayı amaçladıklarını yazar. Ama aynı İttihatçıların aynı toplantıda aldıkları aynı kararlardan Mustafa Kemal'e liderlik teklif ettikleri anlamının çıktığını da belirtir.[15] Burada çelişki olarak görünen şeyi siyasal ortamın olağanüstülüğünü göz önünde bulundurarak çelişki olmaktan çıkarmak mümkündür. Asıl çelişki, 1923'te Mustafa Kemal'e liderlik öneren İttihatçıların 1924'te TCF önderlerine hiçbir şey önermediklerini düşünmektir. Bir yandan TCF İstanbul şubesi yürütme kongresinde İttihatçıların ve özellikle Karakol'un eski lideri Kara Vasıf'ın bulunduğunu, Kara Kemal'in İstanbul'daki tabanını oluşturan *"hamal, liman amelesi ve kayıkçı esnafı birliklerinin"* TCF için destek kaynağı olduğunu, TCF'nin İzmir'de yerel güce sahip eski İttihatçılara dayandığını, Kara Kemal ve Mehmet Cavit'in işin içinde yer aldıklarını, partinin eski İttihatçılar tarafından kuvvetle desteklendiğini yazarken; İttihatçı Cavit'in TCF programının yazarı olmasa da esin kaynağı olabileceğini varsayarken; TCF programının ilk bölümü ile İttihatçıların 1923'teki dokuz maddelik programı arasında benzerlikler olduğunu belirtirken[16] diğer yandan İttihatçıları etki eder pozisyonda görmemek, görememek, görmeyi istememek, görmemeyi tercih etmek çelişkidir. Resmi tarih anlayışına eleştirel yaklaşım burada biter. Kemalizm karşıtlığı da diyemeyiz. Anti Mustafa Kemal tarihçiliktir bu. Hemen her şeyi Mustafa Kemal'i merkeze, odağa alarak düşünen bir tarihçi, akademisyen, araştırıcı, entelektüel nasıl yanılıyorsa, bir süre sonra nasıl tekrara düşüyorsa, yazdıkları zamanla nasıl ezbere dönüştürülüyorsa, kısacası sığlaşma evreleri nasıl tek tek yaşanıyorsa aynı hususlar diğerlerinden fazla da gelişkin sayılamayacak karşıt yazarlar için de geçerli olabilir. Resmi kurumlar tarafından basılan kitapların -istisnalar hariç- başına gelen ciddiye alınmama akıbetinin, ileride Zürcher'in ve Türkiyeli devamcılarının, tekrarcılarının ürettiği metinlerin başına gelmeyeceğinin garantisi yoktur.

13 a.g.e. s. 243.

14 Erik Jan Zürcher, Savaş, Devrim ve Uluslaşma Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi (1908 - 1928), 2. Baskı, Çeviren: Ergun Aydınoğlu, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ağustos 2009, s. 251.

15 Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, s. 48 - 49.

16 a.g.e. s. 94 - 96, 100, 137, 146 - 147, 160 ve Savaş, Devrim ve Uluslaşma Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi, s. 251.

Atatürk'ün doğumunun yüzüncü yılında basılan üç ciltlik Atatürkçülük serisini bugün ciddiye alan yoktur. Türkiye'de hiçbir şeyin ortası yok sanırım. Feroz Ahmad ile Zürcher'in iki zıt yayınevi tarafından sahiplenilmesi de galiba bunun kanıtlarından biri. Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik'i derleyen Zürcher değil de Ahmad olsaydı kitabın diğer yayınevi tarafından yayınlanacağı ve fakat Zürcher'in o kitap içerisinde olmayacağı, olamayacağı kesindi.

Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi kitabında Türkiye üzerine yaptığı değerlendirmede 1908 - 1950 arasını Jön Türk dönemi olarak kabul eder. Burada Jön Türk dönemini 1950'ye dek uzatması yanında 1950'de bıçak gibi kesmesi de ilginçtir. Göze çarpan ilk karmaşa şudur: Bir Jön Türk koalisyonu fotoğrafı çeker. Bürokrasi, burjuvazi ve toprak ağalarını fotoğrafa yerleştirir.[17] DP'nin kökenlerini bu koalisyondaki çatlamada, ayrışmada arar.[18] Öte yandan CHP'ye eşraf ve toprak ağası desteğinin 1950 seçimlerinde de sürdüğünü belirtir.[19] Üç sayfadan alınan üç hususta bariz bir karışıklık yok mudur? Bu durum belki de Türkiye'nin kendi karmaşası ile ilgilidir. Bu karmaşa aslında, kesin dönemlendirmeler yapılamayacağını anlatır. Koalisyonda çatlama varsa bileşenlerden birinin ya da herhangi birinin içinden çıkan bir ya da birkaç parçanın DP'ye gitmiş olması gerekir. Seçim haritasının sağ tarafına bakınca Zürcher'in belirttiği gibi toprak ağalarının CHP'ye olan desteğinin sürdüğünü kabul edebiliriz. Ama öncelikle Türkiye'nin batısında toprak ağalığının olmadığını söyleme noktasına gelmemiz gerekir. Bu da gerçeklerle örtüşmez. Üstelik DP kurucularından biri, bizatihi kendisi toprak ağasıdır. Eğer koalisyon bileşenleri yukarıda sayılanlarsa Jön Türk dönemini 1950'de bitiremeyiz. Hele ki bunu İttihatçılığı neredeyse diğer tüm kimliklerinin önünde duran Celal Bayar varken hiç yapamayız. İTF'nin taşra şubelerinin okumuşlardan, tüccardan, esnaftan ve ağadan oluştuğunu söyleyen[20] bir tarihçinin bir de DP taşrasına bakması gerekir. İki fotoğraf birbirine fazlasıyla benzer. Mesele süreklilikse süreklilik burada da aranmalıdır. Her dönem (her dönem derken de aslında sakıngan konuşmak lazım) kendinden sonraki dönemin -siyasi, düşünsel, ekonomik, sosyal- akla gelebilecek tüm alanlarda alt yapısını hazırlar. Abdülhamit karşıtlarının Abdülhamit okullarında yetişmesi gibi. Kısaca. 1940'larda Jön Türk dönemi hala sürüyorsa -o tarihe dek iktidarı tutmayı ya da Jön Türk kalabilmeyi başarmışlarsa- 1950'lerde de vardır, devam etmiştir. 40'larda yoksa 50'lerde de yoktur. İlla bir dönemlendirme yapmak gerekiyorsa Zürcher'in kullandığı ekonomik, siyasi, ideolojik ölçütler üzerinden hareket ederek

17 Erik Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, 34. Baskı, Çeviren: Yasemin Saner, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 305.

18 a.g.e. s. 319.

19 a.g.e. s. 318.

20 a.g.e. s. 148.

başka bir fotoğraf yakalamak da mümkündür. Bu da 50'lerin alt yapısının ne zaman oluşturulduğuna bakmayı gerektirir. Ben olsam bunu 1945'te ya da daha evvelinde başlatırdım.

Modernleşen Türkiye'nin Tarihi ile ilgili olarak birkaç hususa daha değinmek istiyorum. Kitapta şöyle bir cümle geçiyor: *"Abdülhamit'in bütün zayıflığı, kendi geliştirdiği eğitim kurumlarından çıkmış yeni bürokrat ve subay kuşaklarına, yeni Osmanlı aydın zümresine sadakat aşılayamamış olmasıydı."*[21] Bu cümle ilgilisine başka bir yerden fena halde tanıdık gelir. Bir diğer husus Kemalizm'den bahsettiği sayfalarda Recep Peker'i konu etmesine rağmen -Devletçilik mevzuunda kenarından değip geçmesi dışında- Kadro dergisinin adını anmamasıdır. İş evvela Kemalizm'in çeşit çeşit olduğuna inanmaktan geçmektedir. Turhan Feyzioğlu da Kemalist'tir, Recep Peker de Kemalist'tir, Nihat Erim de Kemalist'tir, Nadir Nadi de Kemalist'tir, hatta Doğan Avcıoğlu da Kemalist'tir. Ülkü de Kemalist'tir, Cumhuriyet de Kemalist'tir, Yön de Kemalist'tir, Kadro da Kemalist'tir. Üçüncü husus tarih yazımı ile ilgilidir. Sina Akşin'in yayın yönetmeni olduğu Türkiye Tarihi'ni *"sorgulayıcı tarih araştırmalarına dayanan", "çoğunlukla Marksist bir yaklaşımla"* üretilmiş eserlerin *"seçkin"* örneklerinden biri olarak[22] sayarken Bernard Lewis ve Feroz Ahmad'ın modernleşme kitaplarını *"şaşmaz şekilde Kemalist"*[23] bulmak neyle ve nasıl açıklanır bilmiyorum. Belki de meseleye dışarıdan bakmadığım için yanılıyorum ve belki de bu yüzden Bülent Ecevit'i 2000'lerde dahi *"uzlaşmaz Kemalist"*[24] olarak görmüyorum.

Zürcher'i merkeze alan bir metin yazarken -ya da Zürcher etkisinde bir metin yazarken- tarih yazımı, süreklilik tezi ve TCF gibi konularla suikast girişimi sonrasındaki tasfiye arasındaki ünsiyeti normalinden biraz daha güçlü düşünmek zorunluluktur. Zürcher 1926 tasfiyesini şaşırtıcı bir şekilde Kemalistler ile İttihatçıların hesaplaşması olarak değerlendirmez. Baktığı yer farklıdır. İttihatçıların 1926 sonrasında da parti içinde egemen olduklarını düşünür (zaten aksini düşünse Jön Türk dönemini 1950'ye dek uzatamaz). Eski İttihatçılar ile Mustafa Kemal arasında ayrım yapar.[25] Büyük ölçüde eski İttihatçılardan oluşan bir hareketten *"ulusal direniş hareketinin ilk evresinde ... önemli roller oynamış ve şu veya bu zamanda Mustafa Kemal'in bu harekete lider oluşuna karşı çıkmış"* olmak ortak paydasında birleşen üç ayrı grubun temizlendiğini söyler.[26] Bana göre bu, Mustafa Kemal'in liderliğe yükselişinde İttihatçıların büyük payı olduğu yönündeki tezi tekleten bir yaklaşımdır. Evvelce de belirtmiştim. Baharda liderliğe taşıdıkları ad-

21 a.g.e. s. 135.
22 a.g.e. s. 490.
23 a.g.e. s. 489 - 490.
24 a.g.e. s. 479.
25 Milli Mücadelede İttihatçılık, s. 181 - 182.
26 a.g.e. s. 238 - 239.

amdan güz başı vazgeçtiklerini düşünmek bana pek sahici görünmüyor. Karakol'un önce Ahmet İzzet Paşa'ya, olmayınca Mustafa Kemal'e liderlik önerdiğini[27] düşünmek de öyle... Jön Türk Mirası'na yazdığı önsözün de bu muğlaklığın ürünü olduğuna inanıyorum. Zira tasfiyeyi Mustafa Kemal'in çevresinde konumlanan İttihatçıların iktidar dışında kalan İttihatçılara karşı, gelecekteki herhangi bir tehdidi önlemek adına, başvurdukları bir yol olarak yorumlar. Yani dışarıdakiler içeridekiler tarafından *"bertaraf"* edilir.[28] Burada, Türkiye'nin hemen her döneminin olumsuzluklarını pekiştirmede kullanılan Kemalizm lafzı boşluğa düşer. Mustafa Kemal'in çevresinde konumlananların, evvelden çoğunlukla biraz daha geri planda hareket eden eski İttihatçıların, 1926'da hala İttihatçı olup olmadıkları tartışmaya açıktır. O halde Kemalizm denen şey nedir ve nerededir? Kemalizm herhalde -Zürcher'in metinlerinden hareketle söylersek 1926'dan itibaren oluşturulan otobiyografik tarih yazımı- ile birlikte ortaya çıkmamıştır. Madem öyle, Türkiye'nin son otuz yılının olumsuzluklar anlamında moda tabiri olan Kemalizm'i silip yerine İttihatçılığı yazalım olsun bitsin. Aslında bu tartışma Yeşil Ordu Cemiyeti'ne kadar gider. Örnek bir isim Yunus Nadi'dir. Yunus Nadi'nin Yeşil Ordu içerisindeki pozisyonu -YOC sonrasında kaybedenlerden olmadığı hesaba katılarak- değerlendirildiğinde Kemalist - İttihatçı saflaşmasının çok evvelden başladığı görülebilir. Mustafa Suphi'ye İttihatçı demek gibi bir şeydir bu. Ya da tersinden düşününce Celal Bayar'ın İttihatçılığını 1950'de hırpadak kesmek gibi.

Tasfiyeyle bağlantılı olduğu düşünülebilecek hatta Zürcher'e göre tasfiyeyle doğrudan bağlantılı konu Nutuk'tur. Zürcher Nutuk'u *"temizlik hareketlerinin"* savunması ve TCF eleştirisi olarak yorumlar. Tarihsel gerçeklikleri başkalaştıran ve çarpıtan bir metin olarak görür.[29] Türk tarih yazımının fazlasıyla Mustafa Kemal'e yaslandığını da hep söylediğine göre, burada üstü kapalı olarak, anlatılan çoğu şeyin inandırıcı olmadığını düşünmemizi, onaylamamızı ister. Ben bunu nasıl ve hangi örnekler üzerinden yaptığıyla daha çok ilgileniyorum. Bir iki örnek vereyim. Mustafa Kemal'in Nutuk'ta Bağımsızlık Savaşını Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalarını muhafaza etme mücadelesi olarak değil de *"yeni bir Türk devleti kurma hareketi olarak"* sunduğunu ve bunun bir çarpıtma olduğunu söyler. Ona göre Türk tarih yazımı bu çarpıtmaya yaslanmıştır. Hem Türk hem de yabancı tarihçiler Nutuk'ta çizilen sınırların dışına genelde çıkmaz.[30] Çarpıtma olduğunu iddia ettiği bir diğer husus ise Mustafa Kemal'in *"yeni devlet"* kurma meselesini *"milli bir sır"* olarak sakladığını söylemesidir. Oysa (Zürcher'e göre)

27 Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, s. 213.
28 Erik Jan Zürcher, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Atatürk Türkiye'sine Bir Ulusun İnşası Jön Türk Mirası, Çeviri: Lütfi Yalçın, Ankara, Akılçelen Kitaplar, 2015, s. xi - xii.
29 a.g.e. s. 20 ve Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, s. 259.
30 Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, s. 259 - 260.

mücadele Osmanlı bağımsızlığı içindir. Sakarya Savaşından sonra verilen madalyaların Osmanlı'ya ait olması ve Sultanın doğum gününün 1922'ye kadar Ankara'da resmi olarak kutlanması bunun kanıtlarıdır. Mustafa Kemal'in böyle bir düşüncesi olsa bile hareketi motive eden şey bu değildir.[31] Acımasız olmak ya da ahmak görünmek istemiyorum. Ama yazmadan da edemiyorum. Vasat bir Tarih bölümünün sıradan bir öğrencisinden Nutuk üzerine eleştirel bir metin yazmasını isteseniz alıp getireceği şey budur. Bu kadar basittir. Zürcher'in mantığıyla düşününce o dönemdeki 1 Mayıs kutlamalarından ve "yoldaş" Lenin'e gönderilen selamlardan komünizm ve men-i müskirat kanunundan teokrasi çıkarabiliriz. Yazdığı metinlerde neredeyse 'Kemalist tarih yazıcılığının sınırları dışına çıkan ilk araştırıcı benim' demeye getiren bir tarihçinin basit sayılabilecek verilerden eleştiri üretmesini anlayamıyorum. İnsanın belge tapıcılarına hak veresi geliyor.

Orta Asya ve İslam Dünyasında Kimlik Politikaları - 20. Yüzyılda Milliyetçilik, Etnisite ve Emek kitabında yer alan *"Fundamentalizm (İrtica): Kemalist Türk Milliyetçiliği'nin Dışlama Aracı"* başlıklı metin ve aynı kitaba Willem Van Schendel ile birlikte yazdığı önsöz *(Kopma, Bağlanma, Dışlama ve Asimilasyon: 20. Yüzyılda Devletler ve Uluslar)*, muhafazakarlık meselesine yaklaşımını anlamak adına iyi bir başvurudur. Önsözde bir şeyden bahseder ve bunu kendi metninde açar. Söylediği şudur: *"Türkiye'de Batı teknolojisi ile İslami değerler sisteminin bir aradalığına dayanan farklı modernleşme modelleri savunanlar, seksen yıllık Cumhuriyet tarihi boyunca meşru siyasi tartışmalardan dışlanmışlardır."*[32] Burada, anlatmak istediği şey açıktır fakat verdiği örnek bana göre biraz ayakları yerden kesik görünmektedir. Gösterdiği örnek Nurcular ve Said Nursi'dir. Said Nursi'nin Batının bilim ve teknolojisinden yararlanan, inanç sahibi ve İslami ahlak yasalarına dayalı bir toplum iddiası taşıdığını, devletin toplumun hizmetinde olmasını istediğini, bu nedenlerle de Kemalistlere ters geldiğini yazar.[33] Koskoca Batılılaşma tartışmalarını getirip Nurculuk üzerinden açıklamaya çalışmaktan ötesi değildir bu. Meseleyi dışlama üzerinden anlatma isteği zaten bunu gerektirir. Konu dinin denetim altında olup olmadığı mevzuunda tıkanıp kalır. Anlaşılan o ki DP, AP, ANAP ve hatta 12 Eylül cuntası gibi sağ iktidarlar dini, devlet denetiminde tuttukları için dışlayanlar arasındadır. *"Batı teknolojisi ile İslami değerler sisteminin bir aradalığına dayanan farklı modernleşme modelleri"*nden uzaktırlar. Buna Nurculuktan başka verilecek örnek yoktur. Biz "dışlama" olduğunu vurgulayalım, temellerini de Kemalistlere

31 Osmanlı İmparatorluğu'ndan Atatürk Türkiye'sine Bir Ulusun İnşası Jön Türk Mirası, s. 20.

32 Orta Asya ve İslam Dünyasında Kimlik Politikaları - 20. Yüzyılda Milliyetçilik, Etnisite ve Emek, Derleyenler: Willem Van Schendel - Erik Jan Zürcher, 3. Baskı, Çeviren: Selda Somuncuoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s. 19.

33 a.g.e. s. 273.

ve hatta Jön Türklere uzanan devlet yapısına ve anlayışına ihale edelim de gerisi arkadan gelsin... Arada muhafazakar kanatlara sahip partiler de dışlayan Kemalist anlayışa dahil oluyor ama, kıymeti yok... Ben bu metinden başka bir sonuç çıkaramıyorum. Keşke her şey bu kadar basit olsaydı.

Son olarak iki eleştirel metne değinerek meseleyi elimden geldiğince netleştirmek istiyorum. Modern Türkiye'nin oluşumu üzerine yazdığı eleştirel yazıda Bernard Lewis'e temel itirazı Türkiye'nin son iki yüz yılının "aydınlık karanlık savaşı" gibi bir alana sıkıştırılmaması gerektiğidir. Çünkü ona göre modernleşmeye karşı reaksiyonlar İslami ve geleneksel olarak algılanmalarına rağmen modernleşmenin reddini içermez. Hatta bu tarz reaksiyonlar modernleşmenin İslami bir topluma girebileceği en iyi formdur. Yani modernleşmenin en iyi formunu *"sanayileşmekte olan"* toplumda *"yüksek öğretimin ve zenginliğin yaygınlaşmasıyla sesi daha çok çıkan"* muhafazakar orta sınıfta aramak gerekir.[34] Diğer metinle birlikte okunduğunda bu resimde Nurculuğun nereye oturduğu anlaşılamaz. Dışlayanlarla dışlananlar aynı potaya girer. Öte yandan Lewis'in 1919 - 1922 dönemselleştirmesine karşı çıkar. Milli Mücadele'nin 1913 - 1918 arasında örgütlenmeye başlandığını tekrarlar. Cumhuriyet'i Mustafa Kemal'in çevresinde toplaşan kanadın darbesi olarak yorumlar. Kırılmayı 1918'de değil 1923'te arar.[35] Burada benim aklıma *"Jön Türkler, Osmanlı Müslümanları ve Türk Milliyetçileri: Kimlik Politikaları 1918 - 38"* başlıklı metin[36] gelir. Zira bu metinde Kemal Karpat ve Binnaz Toprak'ın İslam'a *"taktiksel bir rol izafe"* eden yorumlarına ve Feroz Ahmad'ın milliyetçiler tarafından kullanılan İslami propaganda ile ilgili olarak yaptığı mecburiyet vurgusuna karşı çıkar. Ona göre bu yazarlar kırsal nüfusun direniş hareketine dinsel duygulara hitap edilerek kazanılabilir olduğuna inanmaktadırlar. Oysa dinin rolü vardır ama bu bir taktik değildir... Bunları konuyu dönüp dönüp Pozitivizmin İttihatçılar ve Kemalistler üzerindeki etkilerine getiren birinin yazdığını unutmamak gerekir. Belki de bu nedenle, dinin etnikleştirildiğini, *"dinsel mensubiyet tarafından belirlenen bir etnisiteye"* dayandığını söyler. Fakat bunun yanında da Kemalistlere iktidarı kaybettiren şeyin sekülerleşme olduğunu düşünür. Anlaşılan o ki Jön Türk sekülerleşmesi ile Kemalist sekülerleşmeyi birbirinden ayırır. İlkinin "dinsel mensubiyet tarafından belirlenen bir etnisiteye dayanan" milliyetçiliği savunduğunu, ikincisinin Batılılaşmayı önde tutan bir sekülerleşme anlayışında olduğunu yazar. Süreklilik tezi böyle böyle tekler.

Sonuç

34 Osmanlı İmparatorluğu'ndan Atatürk Türkiye'sine Bir Ulusun İnşası Jön Türk Mirası, s. 80 - 81.

35 a.g.e. s. 72.

36 a.g.e. s. 337 - 374.

Zürcher'in metinleri üzerine eleştirel bir şeyler yazmak hiç kolay değil. Meseleleri çoğunlukla kendi tezlerinden koparmadan, yer yer ayrıntıya boğarak ama yine de karmaşıklığı sınırlı tutmaya çalışarak kendi lafını eden, kendi bildiğini okuyan, eleştirdiği metinleri yıpratmaktan çekinmeyen, farklı, değişik, ısrarcı bir tarihçi. Başlarda söylemiştim, Zürcher'in beni çarpan tarafı tezleri yer yer güçsüz dayanaklara yaslansa da ısrarından hiç vazgeçmemesi, kendi metinlerine reddiye yazmaması. Türkiye'de yaygın görülen bir marazdır: Zaman içerisinde dönüşmeyen, hatta her dönem makul çizgilerde duran bir yazar bile geçmişte söylediği lafların bazılarının üzerini örtme ihtiyacı hisseder. Ya da biriken tozu kimsenin üfleyemeyeceği bir ortam düşler. En basitinden, yazdığı metni yeniden bastırırken yeni döneme uygun makasa ve ilaveye tabi tutar. Ahmad'ı ve Zürcher'i bu yüzden çok önemsiyorum.

Türkiye'de, Zürcher'in eleştirdiği "ortodoks" metinlerin baştan aşağı etkisi altında olan bir tarih meraklısı, eğer asabi taraflarını bastırabilme yeteneğine sahip ya da doğuştan soğukkanlı biriyse, karşı olduğunu ve karşı çıkacağını bile bile, Zürcher'in yazdıklarını ve yazacaklarını hiç değilse merak etmekten kendini alıkoyamaz. Eleştirel bir şeyler yazmak evet kolay değil. Kolay olan güzellemedir ve bizde adettir. Başka bir adet daha vardır, hatmedilecek metinler kavgaya göre seçilir. Adının önüne -çalışarak ya da hasbelkader- unvan almış bir sosyal bilimci eğer Kemalizm'le kavgalıysa sorgulamadan yutacağı metinlerin ilk sıralarında Zürcher'in yazdıkları gelir. Yetenekleri sınırlı olansa oturur seyreder.

Türkiye'nin son yüz küsur yılının temel meselelerinde yirmi - yirmi beş yıldır iki yabancı tarihçinin, Ahmad'ın ve Zürcher'in tezlerinin öne çıkması ve bu iki ismin belirleyici olması fena halde kanıma dokunuyor. Ve ikisine de imreniyorum. Mevzuu bugün hayatta olmayan Türk entelektüellerin bıraktıkları yerden alamadığımız için de hayıflanıyorum. Tekrar ediyorum. Türkiye'de hiçbir şey güncelden kopuk değil. Yıllar sonra yapılacak teknik bir Ahmad - Zürcher karşılaştırması bunu kanıtlar. Mesele galiba onların değil de bizim ne yazdığımız ya da yazacağımız. Dışarıdan konuşanları dışarıdan, konuya Fransız seyretmeye devam edecek miyiz?

Kaynaklar

Erik Jan Zürcher, Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924 - 1925), 2. Baskı, Çeviren: Gül Çağalı Güven, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007.

Erik Jan Zürcher, Milli Mücadelede İttihatçılık, 9. Baskı, Çeviren: Nüzhet Salihoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016.

Erik Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, 34. Baskı, Çeviren: Yasemin Saner, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.

Erik Jan Zürcher, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Atatürk Türkiye'sine Bir Ulusun İnşası Jön Türk Mirası, Çeviri: Lütfi Yalçın, Ankara, Akılçelen Kitaplar, 2015.

Erik Jan Zürcher, Savaş, Devrim ve Uluslaşma Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi (1908 - 1928), 2. Baskı, Çeviren: Ergun Aydınoğlu, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ağustos 2009.

Orta Asya ve İslam Dünyasında Kimlik Politikaları - 20. yüzyılda Milliyetçilik, Etnisite ve Emek, Derleyenler: Willem Van Schendel - Erik Jan Zürcher, 3. Baskı, Çeviren: Selda Somuncuoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.

Ebuzer Karaaslan

Osmanlı Modernleşmesinde Sorumlu Arayışları: Bir Şerif Mardin Çözümlemesi

Blameworthy Seekings in Ottoman Modernization: An Analysis About Şerif Mardin

Özet

Sosyal bilimlerin hemen her alanında kaleme alınan yazılarda birbirinden farklı, çok sayıda yaklaşım biçimi bulunduğunu söylemek mümkündür. Ortaya çıkan bu yaklaşım farklılıkları, araştırmacıların akademik eğilimlerinden/konuları ele alma biçimlerinden ya da ele aldıkları konuların ortaya çıkardığı zorunluluklardan/kısıtlardan kaynaklanabilir. Nedenlerinden bağımsız olarak yaklaşım tarzlarının bu çoğul yapısı, meseleleri anlamlandırmak açısından önemli bir avantaj olarak görülebilir. Ancak kimi yaklaşım tarzları vardır ki, sorunların anlaşılmasına katkı sağlamak bir yana sorunların anlaşılmasını güçleştirmekte dahası hatalı anlaşılmasına sebebiyet vermektedir. Osmanlı modernleşmesi üzerine yapılan araştırmalar da kuşkusuz bu riskten muaf değildir. Bu çalışma, Osmanlı modernleşmesi çalışmalarında "sorumlu arayışı" eksenli yaklaşımın sınırlı bir eleştirisidir. Çalışma kapsamında Ş. Mardin ve N. Berkes'in Osmanlı modernleşmesine ilişkin örnek metinleri üzerinden bahse konu yaklaşım belirli yönleriyle tartışmaya açılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı modernleşmesi, sorumlu arayışı, Şerif Mardin, Niyazi Berkes.

Abstract

It is possible to say that there are many different forms of approach in the writings drawn up in almost all fields of social sciences These appearing differences are derived either from researchers' academic tendencies/research methods or from hardship/constraints of the analyzed topics. Regardless of the causes, multiple structures of approaches can be seen as an advantage in terms of gaining a comparative and multidimensional perspective. Nevertheless, there are some approaches which complicate rather than contributing to the explanation of issues; moreover, they cause misconceptions. Undoubtedly the research on Ottoman modernization is not exempt from above mentioned risk. This study is a limited criticism of "blameworthy seeking" based approach in Ottoman modernization studies. It will also shed light on certain arguments suggested by Şerif Mardin and Niyazi Berkes in relation to Ottoman modernization.

Keywords: Ottoman modernization, blameworthy seeking, Şerif Mardin, Niyazi Berkes.

Ferhat Eroğlu

Erik Jan Zürcher'in Metinleri Üzerine Notlar - Ezber Bozarken Ezber Yaratmak

Notes on the texts of Erik Jan-Zürcher - Constructing New Stereotypes, While Breaking the Mold

Özet

Cumhuriyet tarihi üzerine çalışmalarıyla bilinen Zürcher'in metinlerinin özellikle Türkiye tarihine eleştirel yaklaşan araştırmacılar tarafından çok atıf aldığı görülmektedir. Cumhuriyet tarihine ilişkin özellikle resmi ideoloji tarafından çok sayıda ezber üretildiği, Zürcher'in bu ezberleri sorguladığı ve yer yer yıktığı iddiası belirgindir. Bununla birlikte birçok tartışmalı meselede Zürcher'in tespitlerinin ötesine geçilemiyor olması ezberleri bozduğu iddia edilen bir araştırmacının bizzat birtakım ezberler yarattığını göstermektedir. Makale Zürcher'in Türk tarihine ilişkin temel metinleri çerçevesinde Zürcher'in entelektüel bir portresini çıkarmaya odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Zürcher, Türk tarihi, Modernleşme, İttihatçılık.

Abstract

Zurcher's texts on the history of the Turkish Republic seem to be intensely cited by researchers critical to the history of Turkey. It is evident that there are numerous postulates fabricated by the official ideology with regard to the history of the Republic, and Zurcher seriously questioned and eliminated many of those stereotypes. However, in many controversial cases, inability to think beyond Zurcher's findings automatically creates another form of stereotype, this time the ones attributed to Zurcher himself. This article focuses on the intellectual portrayal of Zurcher within the framework of his basic texts on Turkish history.

Keywords: Zurcher, Turkish history, Modernization, Unionism.